

UDK 347.67(497.5Labin)“15”
[248+394] (497.5Labin)“15”(093.4)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 20. srpnja 2015.

Prihvaćeno za objavljivanje: 1. prosinca 2015.

ULOMCI IZ LABINSKE PROŠLOSTI: PRILOG POZNAVANJU DRUŠTVENOGA I RELIGIJSKOGA ŽIVOTA*

Samanta PARONIĆ, Pula

U radu se razmatra socijalna struktura te razina materijalnoga i duhovnoga života na temelju oporuka, koje čine sastavni dio bilježničkih spisa Bartolomea Gervasija. Gradivo je pohranjeno u Državnome arhivu u Pazinu, a isprave su pisane na talijanskome i latinskome jeziku. U njima se odražava svakodnevni život pojedinaca iz svih društvenih staleža šesnaestostoljetnoga Labina, a spomenute oporuke ujedno rasvjetljuju i odnose s ostalim komunama koje nisu bile dijelom mletačkoga posjeda. Uporaba ustaljenih izraza upućuje na pravne norme koje su bile na snazi u vrijeme mletačke uprave, stoga se analizom takvih spisa nastoji ukazati na njihovo izuzetno značenje za proučavanje određenih sastavnica društvenoga i religijskoga života.

KLJUČNE RIJEČI: *Labin, novi vijek, bilježništvo, oporuke, Bartolomeo Gervasio.*

Društvene okolnosti osnivanja bilježničkoga kolegija

Obišavši mletačke posjede u Istri, Venetu i Furlaniji krajem ožujka te tijekom travnja i svibnja 1554. godine, trojica su mletačkih sindika – Gieronimo Bragadin, Gieronimo Lando i Daniel Morosini – ovako opisala smještaj Labina: *Adi .8. ditto à hore .11. si p/ar/ti p/er/ Albona mia .8. ariuò à hore .14. pod/est/a M.r Marco Dandolo. Co/n/fina co/n/ Barbana mediante il fiume arsa, co/n/ la marina, co/n/ coslaco, e crsano, e sonber (!), del contado de pisin. Q/ues/to loco ha cinque porti alla marina, cioè Rabaz, Remaz, S/an/ Martin, porto di Fianona et porto de larsa. Nella terra et territori/o a/n/i/m/e n.o 2854.*¹ Zbog povećanja broja stanovnika labinske komune, jačanja trgovine i novonastalih potreba uvedene su nove ustanove. Dana 28. travnja 1566. godine Pietro da Mosto *avogador* posebnim je dekretom Vijeću plemića dopustio osnivanje kolegija desetorice bilježnika,

* Ovaj je članak neznatno prerađen tekst, koji čini dio poglavlja iz diplomskoga rada obranjenoga 11. srpnja 2014. na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli pod mentorstvom prof. dr. sc. Slavena Bertoše.

¹ Miroslav BERTOŠA, »Istarski fragment itinerara mletačkih sindika iz 1554. godine«, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 17, Rijeka, 1972., str. 39, 41.

što je zasigurno bio rezultat porasta broja stanovnika.² Tako su na području labinske komune u 16. stoljeću djelovali sljedeći bilježnici: Bartolomeo Gervasio, Francesco Quarngi, Giacomo Luciani, Zvanne Alvise Luciani, Vincenzo Francovich, Gaspar Callavanich, Giovanni Negri i Pietro Antonio di Lorenzi.³

Bilježnički kolegiji osnivali su se u gradskim komunama s ciljem praćenja bilježnikova rada i zaštite njegova autoriteta jer bez primanja u spomenuti kolegij nije mogao obavljati javnu službu.⁴ Bilježnici su svaku sastavljenu ispravu morali donijeti na potpis podestatu, a potom je pohraniti u poseban upisnik, koji se čuvao i nakon bilježnikove smrti. Pritom se isprava iz pera nepoznatoga bilježnika, koji nije bio iz Labina, a na kojoj se nije nalazio potpis i pečat podestata one komune u kojoj je nastala isprava, nije smatrala vjerodostojnom. Sadržaj svakoga ugovora u vezi s nekretninama, koji se doticao promjene vlasništva ili darivanja, morao se javno obznaniti pod gradskom ložom kako bi se onima koji su imali određena prava na nekretninu u roku od mjesec dana omogućilo njihovo ostvarivanje.⁵

Značajan izvor za poznavanje društvenih, ali i političkih i gospodarskih odnosa predstavljaju knjige zapisnikâ sjednica Vijeća labinske komune, stoga se na temelju određenih odluka može uočiti kako je među bilježnicima vladala praksa zloporabe povlastica. Tako je, primjerice, 25. studenoga 1568. godine čitava sjednica bila posvećena rješavanju bilježnikove ovlasti, a naposljetku je donesen zaključak kako svi bilježnici moraju ovjeriti svoje privilegije o imenovanju u komunalnome uredu.⁶

No, ubrzo je povjerenje u bilježnički kolegij počelo slabjeti. O tome svjedoči zapisnik Vijeća spomenute komune, koji je sastavljen 2. kolovoza 1574. godine. Na toj se sjednici raspravljalo o odluci prema kojoj je bilježnik nakon smrti prethodnoga stvaratelja bio dužan voditi preuzete spise i predati ih u komunalni ured. Međutim, bilježnici su iskazali nezadovoljstvo takvom odlukom, stoga je Vijeće naposljetku odredilo da kancelar mora polovinu novca dobivenog od izdavanja prijepisa isprava ustupiti nasljednicima preminuloga bilježnika.⁷

Prilikom imenovanja bilježnika uočene su nepravilnosti zbog čega je mletački Senat od 17. stoljeća raznim dekretima usustavio bilježništvo na području mletačke Istre. Dekretom od 5. listopada 1612. godine⁸ i onim od 12. siječnja 1613. godine⁹ uređio je imenovanje

² Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina i okolice / Memorie storiche della terra e territorio d'Albona*, Labin, 2010., str. 63. O bilježničkim (notarskim) kolegijima usp. Darko DAROVEC, *Notarjeva javna vera: notarji in vicedomini v Kopru, Izoli in Piranu v obdobju Beneške republike*, Koper, 1994., str. 75–79.

³ Zoran LADIĆ – Elvis ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija (1525–1550)*, Pazin, 2008., str. 17, 21.

⁴ Eda VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda 'Bilježnici Pule za vrijeme mletačke uprave (1626.–1797./1826.)'«, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 4–5, Pazin, 1994.–1995., str. 242.

⁵ Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika: povijesne skice Kožljaka – Čepića – Kršana – Šumbera*, Labin, 1983., str. 21.

⁶ Jakov JELINČIĆ, »Prva knjiga zapisnika sjednica Vijeća labinske komune / Libro consigli I (1566–1578)«, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 29, Pazin – Rijeka, 1987., str. 91.

⁷ *Isto*, str. 128.

⁸ »Decreto dell'Eccellentissimo Pregadi, come si facciano le Legitimazioni«, u: Lorenzo PARUTA, *Leggi statutarie per il buon governo della Provincia d'Istria*, knj. IV, Koper, 1757., str. 32. Usp. E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 242.

⁹ »Decreto dell'Eccellentissimo Pregadi, che stabilisce le Regole, ed Ordini, che si devono osservare nelle legitimazioni, e nella creazione de' Nodari«, u: L. PARUTA, *Leggi statutarie per il buon governo della*

bilježnika i polaganje bilježničkoga ispita. Prema tim su propisima bilježnika mogli imenovati samo veliki kancelari (*Cancellieri Grandi*) ili rektori (*Rettori*) pojedinih gradova, a prije stupanja u službu bilježnik je morao polagati ispit u nazočnosti velikoga kancelara i dvojice nižih kancelara (*Cancellieri inferiori*), odnosno upravitelja i povjerenika. Ispit se također mogao polagati pred rektorom i dvojicom njegovih pomoćnika (*Assesori*), uz nazočnost priora i četvorice bilježnika, koje je imenovao bilježnički kolegij (*Collegium notariorum*).¹⁰ Nakon položenoga ispita bilježnik se morao zakleti da će svoj posao obavljati pošteno i zakonito. U slučaju krivotvorenja ili sastavljanja lažnih isprava protiv bilježnika se podnosila tužba, nakon čega bi uslijedilo njegovo sankcioniranje, koje se provodilo u obliku plaćanja novčane kazne, gubitka bilježničkih ovlasti ili odsijecanja desne ruke.¹¹

Bilježnici, koje je ovlastio mletački dužd, potpisivali su se oznakom *notarius auctoritate ducis Venetiarum*,¹² a imali su pravo samostalnoga djelovanja u svim gradovima Mletačke Republike, uz uvjet da se prethodno moraju prijaviti podestatu onoga grada u kojemu su željeli vršiti službu kako bi ih se moglo upisati u tamošnju kancelariju.¹³ No, osim bilježnika, isprave su često sastavljali i biskupi, svećenici, đakoni ili redovnici.¹⁴

Dekretom Senata od 18. srpnja 1625. godine donose se propisi u vezi s raspodjelom crkvenih dobara. Utvrđeno je da bilježnici ne smiju sastavljati ugovore o prodaji, zakupu, davanju u najam ili o bilo kakvome obliku otuđenja crkvenih dobara bez dobivanja dopuštenja javnih predstavnika (*Pubblici Rapresentanti*).¹⁵ U slučaju nepoštivanja tih odredaba bilježnika se lišavalo radne službe i upućivalo na izdržavanje zatvorske kazne u trajanju od godine dana, a tako sastavljena isprava, koja nije bila u skladu sa zakonom, proglašavala se nevjedećom. Evidenciju o svakome bilježniku vodio je magistrat (*Eccelestissimo Magistrato*), koji je sastavljao popise s podacima o njihovim imenima i prezimenima, godini rođenja i državljanstvu, a svaka tri mjeseca prior i bilježnički kolegij imali su dužnost dostavljanja popisa novoimenovanih bilježnika magistratu.¹⁶

Senat je utvrdio da se u slučaju napuštanja mjesta službe ili smrti samoga bilježnika sve njegove isprave moraju pohraniti u javnome arhivu (*Archivio Pubblico*). Budući da se ti propisi nisu dosljedno poštivali, istarski je inkvizitor Girolamo Bragadin 5. rujna 1651. godine, prethodno dobivši odobrenje Senata, izdao naredbu prema kojoj je svaki bilježnik u roku od mjesec dana nakon smrti svojega prethodnika njegove isprave morao predati u ured vicedomina ili komune, a za nepoštivanje tih odredaba plaćala se kazna u iznosu od

Provincia d'Istria, knj. IV, Koper, 1757., str. 34. Usp. E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 242.

¹⁰ E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 242; Maja CERIĆ, »Bilježnici Vodnjana (1616/1826. 1857/1945) – sumarni inventar«, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 17, Pazin, 2010., str. 16; Markus LEIDECK, »HR-DAPA-8 Bilježnici Poreča (1433/1820 [1821/1841]. Sumarni inventar«, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 18, Pazin, 2011., str. 127.

¹¹ M. CERIĆ, »Bilježnici Vodnjana«, str. 16.

¹² Jakov STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb, 1985., str. 162.

¹³ M. LEIDECK, »HR-DAPA-8 Bilježnici Poreča«, str. 127; M. CERIĆ, »Bilježnici Vodnjana«, str. 16.

¹⁴ M. CERIĆ, »Bilježnici Vodnjana«, str. 22.

¹⁵ E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 243.

¹⁶ M. CERIĆ, »Bilježnici Vodnjana«, str. 17.

50 dukata.¹⁷ Odlukom Senata od 31. kolovoza 1758. godine, koja je potvrđena dukulom od 23. rujna iste godine, određeno je da se svi spisi preminuloga bilježnika, koji je bio bez muškoga nasljednika, moraju pohraniti u javnome arhivu komune ili, u slučaju njegova nepostojanja, u javnome arhivu u Kopru.¹⁸

Iako su postojali točno određeni propisi o načinu vođenja spisa, čuvari i izvršitelji zakona (*Conservatori ed esecutori delle leggi*) otkrili su niz nedosljednosti u radu bilježnikâ, stoga je od osobite važnosti njihova odredba od 17. veljače 1755. godine, koju je odobrio Senat, a kojom se bilježnike upozorava na pravilno vođenje isprava.¹⁹ Bilježnici su obavljali svoje poslove u uredu (obično se nalazio u kući u kojoj je stanovao bilježnik) ili u kućama stranaka.²⁰ Ako je stranka željela sklopiti neki ugovor, obraćala se bilježniku molbom (*rogatio*) kako bi on mogao sastaviti potrebnu ispravu. Bilježnik je najprije trebao osmisliti koncept (*minuta*) isprave, koji je potom zapisao u knjižicu omanjega formata (*bastardelli*), nakon čega je tekst prepisao u knjigu imbrevijatura, odnosno skraćenih koncepata isprava, a u posljednjoj fazi pristupio je redigiranju originala (*redactio in mundum*) te je tako isprava dobivala sve propisane formule, pravne izraze i potpise bilježnika, stranaka i svjedoka, čime je zadovoljavala potrebne kriterije i postala pravno vrijedećom.²¹

Od 1. siječnja 1757. godine bilježnici su bili dužni nakon svakoga mjeseca sve isprave koje su sastavljene u tome razdoblju uvezivati u knjige protokola, pri čemu se svaki protokol trebao numerirati. U slučaju nepoštivanja odredaba, uslijedila bi privremena šestomjesečna zabrana vršenja bilježničke službe i novčana kazna u iznosu od 25 dukata.²² Na početku teksta svake isprave morala se nalaziti obvezna invokacija, datacija i mjesto sastavljanja, pa su one najčešće započinjale ovako: *In Christi nomine. Amen. Anno ab eiusdem natiuitate millesimo quingentesimo tregesimo quinto, indictione octaua, die vigesimo mensis Iunii. Actum Albone, in domo mei notarii, presentibus Petro Micuglianich et Matheo Cocot, testibus rogatis atque habitis.*²³

Pritom je na svakoj ispravi, uz navedeno ime, prezime i vrstu ovlasti bilježnika, morao biti otisnut i bilježnički znak ili pečat (znak sv. Marka), a isprava je trebala sadržavati i podatak o načinu njezine izrade.²⁴ O vjerodostojnosti isprava brinuo se vicedomin, koji ih je nakon provjeravanja njihove točnosti morao upisati u posebne komunalne knjige u roku od petnaest dana.²⁵

Isprava je popimala značenje dokaznoga sredstva s javnom vjerom tek nakon ovjere vicedomina, a njegova je funkcija odgovarala onoj koju je u Hrvatskome primorju i Dalmaciji

¹⁷ Isto, str. 16; E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 243; M. LEIDECK, »HR-DAPA-8 Bilježnici Poreča«, str. 127.

¹⁸ Pietro KANDLER, *L'Istria*, god. 7, br. 33, 14. srpnja 1852., str. 154.

¹⁹ E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 243; M. LEIDECK, »HR-DAPA-8 Bilježnici Poreča«, str. 127.

²⁰ Slaven BERTOŠA, »Gospodarska povijest u notarskim knjigama Puljštine u prvoj polovici XVII. stoljeća«, *Povijesni prilozi*, god. 17, br. 17, Zagreb, 1999., str. 178.

²¹ J. STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti*, str. 161–162.

²² E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 243–244.

²³ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 42.

²⁴ Danilo KLEN (ur.), *Statuti, urbari, notari Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i otoka: katalog izložbe*, Rijeka, 1968., str. 21.

²⁵ E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 247.

obnašao egzaminator, čija je služba uvedena po uzoru na Veneciju, gdje se prvi put pojavljuje 1204. godine. U primorskim je komunama isprava dobivala pravnu vrijednost tek na temelju egzaminatorove potvrde, što znači da je bez njegove ovjere predstavljala samo sporedan pravni element, odnosno obično dokazno sredstvo koje nije imalo javnu vjeru.²⁶ Razlika između vicedomina i egzaminatora sastoji se u tome što se u Istri ovjera obavljala na temelju pregledavanja, potpisivanja i bilježenja isprava u posebne knjige koje su vodili vicedomini. Najiscrpnije podatke o propisima koji su se odnosili na vicedomine donosi Piranski statut iz 1358. godine, prema kojemu su se vršitelji te službe birali na godinu dana. Riječ je bila o dvojici službenika koji su morali navršiti 25 godina, a nakon isteka službe mogli ih se ponovno birati.²⁷ Na području Istre vicedomine nalazimo u Trstu, Kopru, Izoli i Piranu. U Novigradu je isprave ovjeravao podestat, a u Dvigradu je kancelar upisivao isprave u komunalnu knjigu, dok su u Motovunu, Grožnjanu, Buzetu i Umagu isprave vrijedile i bez ovjere.²⁸ Obje službe (vicedomina i egzaminatora) pokazuju da je u primorskim krajevima bila ukorijenjena tradicija iz rimskoga i bizantskoga doba, prema kojoj se ispravama pridavala potpuna pravna vrijednost tek ako je u njihovu potvrđivanju sudjelovala komunalna vlast.²⁹

Već spomenutom odlukom Senata od 31. kolovoza 1758. godine nadležnost pojedinoga bilježnika ograničena je na teritorij koji se nalazio pod njegovom jurisdikcijom, a pravo vršenja službe na području čitave mletačke Istre dodijeljeno je isključivo bilježničkomu kolegiju dvanaestorice u Kopru. Odredbama je određen i broj bilježnika koji su mogli djelovati na tlu mletačke Istre, odnosno u pojedinim njezinim komunama. Pravo vršenja službe mogla su imati ukupno 74 bilježnika, a u okviru labinske komune njih šestorica.³⁰

Istim se dekretom utvrđuje da bilježnici moraju uvoditi koncepte svojih isprava u uvezane sveske od pet listova papira (*Quinternetti cucciti*). Bili su obvezni svake godine u ožujku³¹ prioru bilježničkoga kolegija dostaviti isprave, minutarije i protokole sastavljene u protekloj godini, koji su, osim podataka o bilježniku i pečata, trebali sadržavati i imenska kazala stranaka.³²

Bilježnici su imali dužnost voditi odvojene protokole za isprave živih i za oporuke. Tematski raspon spisa koje su sastavljali bio je vrlo širok, a ugovori o kupnji (*atti di acquisto*), prodaji (*atti di vendita*), ustupanju (*atti di cessione*) i darovni ugovori (*contratti di donazione*) predstavljali su onu vrstu isprava koje su dobivale pravnu valjanost tek nakon javne objave (*strida*). Pritom su se navodila imena dvojice svjedoka koji su bila nazočni pri objavljivanju isprave.³³

Prilikom sastavljanja ugovora o zajmu (*atti di prestito*) dužnik, koji je založio nekretninu ili zemlju, bio je obavezan procjeniteljima komune dostaviti podatke o katastarskome

²⁶ Lujo MARGETIĆ, »O javnoj vjeri i dispozitivnosti srednjovjekovnih notarskih isprava s osobitim obzirom na hrvatske primorske krajeve«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 4, br. 1, Zagreb, 1973., str. 38–41.

²⁷ E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 249.

²⁸ L. MARGETIĆ, »O javnoj vjeri«, str. 44–45.

²⁹ *Isto*, str. 77.

³⁰ P. KANDLER, *L'Istria*, god. 7, br. 33, 14. srpnja 1852., str. 154.

³¹ Prema mletačkomu računanju vremena (*more veneto*), ožujak je bio prvi mjesec u godini.

³² P. KANDLER, *L'Istria*, god. 7, br. 33, 14. srpnja 1852., str. 154.

³³ E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 248; M. CERIĆ, »Bilježnici Vodnjana«, str. 25.

broju i površini čestica. U slučaju nemogućnosti podmirivanja duga u određenome roku, podestatov je službenik dužnikov zalog stavljao na javnu dražbu, a objave su se vršile tri nedjelje zaredom. Ako je na trećoj dražbi neka osoba ponudila više od polovine procijenjene vrijednosti nekretnine ili zemlje, pripao bi joj zalog, a ako nije bilo nikakvih ponuda, polovinu procijenjene vrijednosti zaloga zadržao je vjerovnik, dok se dužniku određivao dodatan rok od petnaest dana, u okviru kojega je mogao vratiti zalog.³⁴

Pri sastavljanju kupoprodajnih ugovora (*contratti di compravendita*) bila su nazočna dvojica procjenitelja komune, koji su imali obvezu procjenjivanja vrijednosti imovine iz ugovora:³⁵ *facta de illis aestimatione ab infrascriptis comuniter ellectis personis, scilicet magistro Ioanne Melcinich et Maria, vxore Stephani Golaz.*³⁶

U ženidbenim ugovorima (*contratti di nozze, patti nuziali*) morao se sastavljati popis inventara imovine radi određivanja miraza.³⁷ Pritom se bračni ugovori nisu javno objavljivali.³⁸

Posebnu vrstu bilježničkoga gradiva čine oporuke (*Testamenti*), kojima oporučitelj iznosi posljednju volju o raspodjeli svoje imovine. Najčešće su se sastavljale u oporučiteljevoj kući, uz vicedominovu nazočnost, ili u bilježničkim uredima. Ako je oporuka bila tajna, bilježnik ju je zatvarao i pečatio sa šest pečata, a potom ju je u nazočnosti sedmorice svjedoka davao vicedominu na čuvanje.³⁹ Oporuke su se sastavljale prema uobičajenim formulacijama. Na početku se obvezatno nalazila datacija i mjesto sastavljanja, imena svjedoka i oporučitelja, kao i ustaljena formulacija o prolaznosti života i potrebi raspodjele imovine.⁴⁰ Pritom je bilo potrebno ukazati na tjelesno stanje oporučitelja, koji je po Božjoj milosti bio mentalno, osjećajno i intelektualno zdrav, iako je tjelesno bio potpuno iznemogao (*sanus per Dei gratiam mente, sensu et intellectu licet corpore languens*).⁴¹ U glavnome dijelu oporuke trebalo se naznačiti što oporučitelj ostavlja Crkvi za spas vlastite duše: *legavit venerando domino presbitero Iacobo Basilana, archidiacono Albone, suo patri penitentiali ducatum vnum pro remissione peccatorum suorum,*⁴² a što ostavlja rodbini: *legavit Gregorio, Matheę, Michaelę et Lucię, liberis suis procreatis ex Marco suprascripto uiro suo, duos pedes ceresum (!) et duos pedes ficum (!) existentes in sua vinea posita in contrata Paruodrasa cum suis ingressibus et egressibus usque ad uiam publicam,*⁴³ *legavit Gasparinę, suę vxori dilectę ac Augustino, eius filio viginti pecudes.*⁴⁴

U nekim je oporukama bila naznačena i želja o mjestu ukopa, pa iz privatnopravnih dokumenata Bartolomea Gervasija saznajemo da su pokapanja u manjemu broju bila i u župnoj crkvi sv. Marije (*ecclesia sanctę Marię subtus moenia oppidi Albone*),⁴⁵ crkvi sv. Stjepana

³⁴ H. STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika*, str. 23.

³⁵ S. BERTOŠA, »Gospodarska povijest u notarskim knjigama Puljštine«, str. 179.

³⁶ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 120.

³⁷ H. STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika*, str. 22; M. CERIĆ, »Bilježnici Vodnjana«, str. 26.

³⁸ E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 248.

³⁹ Na istome mjestu.

⁴⁰ Na istome mjestu.

⁴¹ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 43.

⁴² *Isto*, str. 50.

⁴³ *Isto*, str. 47.

⁴⁴ *Isto*, str. 64.

⁴⁵ *Isto*, str. 78.

(*ecclesia sancti Stephani*),⁴⁶ sv. Ivana apostola kod lokve (*ecclesia sancti Ioannis a lacu*),⁴⁷ sv. Mihovila Arkandela (*ecclesia sancti Michaelis Archangeli*),⁴⁸ sv. Marine ispred zidina (*ecclesia sancte Marine extra/ante castrum Albone*)⁴⁹ i samostanskoj crkvi sv. Franje (*ecclesia sancti Francisci dominorum fratrum minorum sub Albona*).⁵⁰ Posljednji ispraćaj pokojnika obično se odvijao na groblju sv. Mihovila (*in cimiterio sancti Michaelis*),⁵¹ sv. Sergija ispred zidina (*in cimiterio ecclesie sancti Sergii extra castrum*),⁵² sv. Marije ispod gradskih zidina (*in cimiterio sancte Marię subtus moenia oppidi Albone*),⁵³ sv. Marine (*cimiterio sancte Marine extra castrum*),⁵⁴ sv. Ivana apostola kod lokve (*in cimiterio sancti Ioannis apostoli a lacu*)⁵⁵ i sv. Marije Magdalene (*in cimiterio sanctę Marię Magdalene*)⁵⁶. Nakon određivanja uvjeta nasljeđivanja uslijedilo je imenovanje povjerenika i izvršitelja oporuke, koji su se brinuli o izvršavanju svih odredaba naznačenih u oporuci u roku od godine dana,⁵⁷ a u završnome dijelu stajala je formulacija o valjanosti oporuke, potpis i bilježnički znak te vicedominova ovjera. Umjesto potonjega oporuke je katkad mogao ovjeriti i *Consigliere* ili *Consigliere Anziano*.⁵⁸ Ako je osoba umrla bez prethodno sastavljene oporuke, a pritom nije imala rodbinu koja je mogla naslijediti njezinu imovinu, pokretna i nepokretna dobra umrloga ravnopravno su se podijelila između Crkve, podestata i komune.⁵⁹

Dekretom od 29. rujna 1791. godine, koji je stupio na snagu 6. listopada iste godine, ukida se javno bilježništvo kao samostalna ustanova, no u Istri, na čijemu se teritoriju ono duboko ukorijenilo, bilježničko je poslovanje ostalo nepromijenjeno. Spomenutim je dekretom propisano da svaki bilježnik u nacionalni trezor mora dostaviti određen novčani iznos, koji se, ovisno o veličini mjesta u kojemu je bilježnik obavljao službu, kretao između 2000 i 4000 franaka.⁶⁰ Nakon pada Mletačke Republike biljeznici su nastavili s praksom upisivanja isprava u protokole sve dok ih nisu dokraja ispunili. Prijašnji biljeznici koji su djelovali za mletačke uprave potpisivali su se kao *Publico nodaro*, a oni od 1798. godine nadalje pored svojega imena isticali su oznaku *Di Imperiale Autorità nodaro publico*.⁶¹

⁴⁶ *Isto*, str. 164.

⁴⁷ *Isto*, str. 138.

⁴⁸ *Isto*, str. 76.

⁴⁹ *Isto*, str. 97.

⁵⁰ *Isto*, str. 52.

⁵¹ *Isto*, str. 43.

⁵² *Isto*, str. 66.

⁵³ *Isto*, str. 67.

⁵⁴ *Isto*, str. 54.

⁵⁵ *Isto*, str. 60.

⁵⁶ *Isto*, str. 94.

⁵⁷ H. STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika*, str. 22.

⁵⁸ E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 248.

⁵⁹ H. STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika*, str. 22.

⁶⁰ M. CERIĆ, »Bilježnici Vodnjana«, str. 17.

⁶¹ E. VLAHOV, »Sumarni inventar arhivskog fonda«, str. 249.

Oporuke iz gradiva Bartolomea Gervasija: uvid u labinsku društvenu strukturu

Privatnopravni dokumenti koje su zabilježili labinski bilježnici, a među kojima se ističu oporuke, kodicili, ugovori o mirazu i kupoprodajni ugovori, predstavljaju značajno vrelo podataka za proučavanje gotovo svih sastavnica svakodnevnoga života – društvenih, političkih, gospodarskih i vjerskih aktivnosti stanovnika labinske komune. Bilježničko gradivo koje je u razdoblju od 8. prosinca 1525. do 7. srpnja 1550. godine zapisao labinski bilježnik Bartolomeo Gervasio sadrži važne podatke o društvenoj strukturi komune, materijalnome položaju pripadnika raznih društvenih slojeva i različitoga imovinskog statusa, zemljoposjedima istaknutih pojedinaca iz redova plemićkih i pučanskih obitelji, vjerskim kretanjima, kao i o obiteljskim odnosima i pravu nasljeđivanja, na temelju čega možemo rekonstruirati život u Labinu u prvoj polovini 16. stoljeća.⁶²

O životu labinskoga svećenika i bilježnika Bartolomea Gervasija nije sačuvano mnogo podataka. Bio je zahvaćen protestantizmom, a 1554. godine dospio je pod istragu inkvizicije jer se odvojio od svoje glavne zadaće – služenja mise i obavljanja svećeničke službe. Optuženi svećenici, među kojima je bio i Gervasio, izjasnili su se nedovoljno učenima da odgovaraju na složena pitanja, a k tomu su istaknuli da ne služe misu jer nisu dobro upoznati s načinom vršenja toga obreda. Gervasio je zbog toga bio primoran napustiti Pulsku biskupiju, kojoj je Labin pripadao u crkvenome smislu, i odseliti se u Vicenzu ili Treviso.⁶³ Među njegovim ispravama prevladavaju oporuke, koje predstavljaju dragocjeno svjedočanstvo o društvenoj zbilji, duhovnosti i mentalitetu Labinjana te otvaraju pogled u svijet osobnih osjećaja i zagrobnih vjerovanja te su stoga postale neizostavnim dijelom pripreme za prijelaz na drugi svijet. U njihovu je ishodištu bolna spoznaja o prolaznosti ovozemaljskoga života i neizbježnosti smrti pa se u njima ocrta razina oporučiteljeve pobožnosti i nada u spasenje.

Budući da život i smrt, kao dvije temeljne odrednice ljudskoga bića, ovise o Stvoritelju, zanimljivo je spomenuti kako su u početku, prilikom preporučivanja duše Bogu, u oporukama koje je zabilježio Gervasio zastupljene invokacije usmjerene prema Presvetomu Trojstvu i svecima, međutim kasnije je formula invokacije reducirana te nema više nikakvoga zagovora svecima za duše pokojnika, što nije bilo karakteristično za način pisanja oporuka u krajevima katoličke provenijencije, a to upućuje na mogućnost utjecaja protestantizma, koji je u vrijeme održavanja Tridentskoga sabora⁶⁴ poprimao sve veće razmjere.⁶⁵

Gervasijeva bilježnička knjiga pohranjena je u Državnome arhivu u Pazinu, a tekst je pisan na latinskome i talijanskome jeziku (mletačkome dijalektu). Sadrži ukupno 112 dokumenata raznolikoga sadržaja, koji predstavljaju pisane tragove i svjedočanstva o različitim

⁶² Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 14, 19.

⁶³ Antonio MICULIAN, *Protestantizam u Istri (XVI. i XVII. stoljeće): u svjetlu novih arhivističkih istraživanja*, Pula, 2006., str. 220–221.

⁶⁴ Zasjedao je s prekidima od 1545. do 1563. Sazvao ga je papa Pavao III., a imao je zadaću utvrditi stajalište Rimokatoličke crkve prema protestantizmu i raznim reformacijskim pokretima među crkvenim redovima. O odredbama Tridentskoga sabora opširnije usp. S. BERTOŠA, *Svjetska povijest modernoga doba (XVI.-XIX. stoljeće) s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*, Zagreb, 2004., str. 47–48.

⁶⁵ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 15.

aspektima prošlosti labinske komune. Isprave su datirane prema kršćanskoj eri, a Gervasio se, poput ostalih bilježnika koji su u to doba djelovali u komunama diljem istočne obale Jadrana, koristio božićnim načinom računanja vremena (*stilus nativitatis*), po kojemu je godina započinjala 25. prosinca, o čemu svjedoče izrazi *Anno a natiuitate* i *Anno ab eiusdem natiuitate*. Nakon invokacije i indikcije⁶⁶ u ispravama je obvezatno dolazila zemljopisna datacija, koja je iskazana izrazima *Actum Albonę*, *Actum in agro Albonę* ili *Actum in contrata Albonę*, kao i mjesto sastavljanja dokumenta.⁶⁷

Pored oporuka, najveći broj dokumenata odnosi se na kodicile,⁶⁸ dok ostatak sadržaja Gervasijeve knjige čine razni ugovori o utvrđivanju miraza, zakupima, darivanjima, razgraničenjima i sklapanju sporazuma, a zabilježen je i slučaj posvajanja. Podatci o podrijetlu, bračnome stanju, djeci, društvenome položaju unutar komunalne zajednice, imovinskom statusu i duhovnome životu pojedinaca, koji se iznose u navedenim privatnopravnim spisima, omogućuju stjecanje uvida u razinu materijalne kulture, a samim time i razmatranje društvenoga uređenja labinske komune u 16. stoljeću.

U Labinu, kao i u ostalim istočnojadranskim komunama, sastavljanje isprava u bilježničkim uredima postalo je temeljnim oblikom uređivanja imovinsko-pravnih odnosa među pojedincima iz svih društvenih slojeva – od članova patricijskih obitelji, pripadnika svećenstva, bogatih građana, trgovaca i obrtnika do siromašnih stanovnika u naseljima i stranaca – što je pridonijelo razvijanju osjećaja solidarnosti prema marginaliziranim društvenim skupinama i određenomu obliku »demokratizacije« u bilježenju privatnopravnih spisa među osobama različitoga imovinskog statusa i društvenoga položaja. U prijašnjemu razdoblju takve su dokumente sastavljali samo najugledniji pripadnici komunalnoga društva, ali od kasnoga srednjeg vijeka taj se posao povjeravao i onima koji su pripadali srednjemu sloju,⁶⁹ a budući da se broj bilježnika sve više povećavao, došlo je do razvijanja konkurencije, što je pridonijelo smanjivanju cijene za izradu bilježničkih isprava⁷⁰.

Prema ispravama koje je zabilježio Gervasio, saznajemo da je društveni ustroj labinske komune bio sličan onomu u ostalim istočnojadranskim komunama. Kao pripadnici elitnih slojeva ističu se *nobiles Albonensis*, a u promatranome razdoblju spominju se i stanovnici koji su privremeno boravili u gradu, ali pritom nisu uživali građanska prava (*habitatores Albonę*). Gradsko područje, koje je bilo omeđeno trima kontradama – Goricom (*Goriza*), Dolicom (*Doliza*) i Kranjem (*Chragn*) – postupno se oblikovalo u razdoblju od 12. do 16.

⁶⁶ Indikcija označava element nadnevka u različitim ispravama, odnosno ciklus od petnaest godina, pri čemu svaki broj unutar ciklusa odgovara određenoj godini. Nakon završetka petnaeste indikcije ciklus počinje ispočetka. Usp. *Hrvatska enciklopedija*, August KOVAČEC (ur.), sv. 5, Hu – Km, Zagreb, 2003., str. 93. O počecima godine i upotrebi indikcija te općenito o datiranju isprava detaljnije usp. J. STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti*, str. 185–241.

⁶⁷ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 14–15.

⁶⁸ Kodicil označava izraz posljednje volje, ali bez određivanja nasljednika. *Hrvatska enciklopedija*, A. KOVAČEC (ur.), sv. 6, Kn – Mak, Zagreb, 2004., str. 23.

⁶⁹ Z. LADIĆ, »O nekim oblicima brige za siromašne i marginalne pojedince i grupe u dalmatinskim komunama u kasnom srednjem vijeku«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 20, Zagreb, 2003., str. 4.

⁷⁰ ISTI, »Labinsko društvo u ranom novom vijeku u zrcalu bilježničkih dokumenata bilježnika Bartolomeja Gervazija«, *Historijski zbornik*, god. 61, br. 1, Zagreb, 2009., str. 50.

stoljeća,⁷¹ a dio oko gradskih zidina nazivao se burgom⁷² (*in burgo extra/ante castrum Albone*). Prema podacima iz Gervasijevih isprava, u prvoj polovini 16. stoljeća labinski kòmun dijelio se na 43 kontrade.⁷³ Stanovnici naselja u labinskome distriktu, odnosno prostoru koji je s gradom činio cjelinu – komunu, pripadali su važnoj skupini labinskoga komunalnog društva, a uz njih su u distriktu živjeli i župnici i kapelani crkava u pojedinim naseljima, koji su se u ispravama javljali u ulozi svjedoka ili izvršitelja oporuka.⁷⁴

O stanovnicima distrikta saznajemo na temelju bilježenja mjesta njihova podrijetla ili stanovanja, a riječ je o kontradama, koje su, osim gradskih četvrti, u Gervasijevim ispravama predstavljale različita naselja smještena u labinskome distriktu. Tako se, primjerice, oporuka Maruše, supruge Matije Glavinina, sastavljala *in agro Albone, in contrata Pogle,*⁷⁵ a oporuka Dominika Jozefića *in agro Albone, in contrata Selce.*⁷⁶

Iz isprava je vidljivo da su se stanovnici distrikta bavili primarnim gospodarskim djelatnostima – poljoprivredom, stočarstvom, obrađivanjem vinograda i uzgojem maslina. Oporučitelji su ostavljali u nasljedstvo ili darivali pokretnu i nepokretnu imovinu, a među potonjom najviše su zastupljena zemljišta, vinogradi i kuće. Stjepan Dminić je oporukom iz 1540. godine svojoj kćeri Antoniji, koja je bila udana za Franju Frankovića, ostavio neko zemljište (*quedam terrena*) u kontradi *Dubroua.*⁷⁷ Bogata patricijka Marija, supruga pok. Jeronima Venerija, ostavila je Jakovu, sinu Antonija Poldruga, vinograd (*vnam vineam*) u kontradi *Copechich* ispod crkve sv. Helene (*subtus ecclesiam sanctę Helene*).⁷⁸ U sporazumu o isplati miraza Lucijanu Lucijaniću, sastavljenom 1534. godine, zabilježeno je kako Lucijanu njegov otac Bartolomej nakon svoje smrti ostavlja polovicu kuće (*la mita della sua casa*), u kojoj je tada živjela stanovita Ursina, zajedno s kućom pok. Bernarda Lupetine (*cum la casa del quondam misser Bernardo Lupatin*), kao i četvrtinu vinograda s kućom, krušnom peći, vrtom i ostalim pripadajućim dijelovima (*la quarta parte della vigna cum la casa, forno et horto et altre sue pertinentie*).⁷⁹

Određen iznos u naturi nerijetko je bio namijenjen i labinskim svećenicima zbog održavanja misa zadušnica za pojedine oporučitelje. Među njima se nalazio i Marin Maurić, koji je 1543. godine za oproštenje svojih grijeha Crkvi ostavio tri modija vina, uz uvjet da jednom godišnje, tijekom idućih triju godina, dobiva po jedan modij (*ecclesię legauit modios tres vini hoc modo, videlizet singulo anno modium vnum vini in tribus annis proxi-*

⁷¹ Miroslav Bertoša analizirao je etničku strukturu labinskoga područja u 16. i 17. stoljeću na temelju onomastičke i toponimijske građe. Iznio je popis patronima i toponima. Usp. M. BERTOŠA, »Pučanstvo Labina u Vlačićevo doba (s prilogima labinskoj onomastici XVI i XVII stoljeća)«, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 20, Rijeka, 1975.–1976., str. 107–149.

⁷² *Isto*, str. 114–115. Odnose između pojmova »grad«, »burg« i »kontrada« analizirao je Oleg Mandić, baveći se zakonskim odredbama u kvarnerskim i prikvarnerskim općinama, od kojih su neke vrijedile i na području Labina. Usp. Oleg MANDIĆ, »Kmetovi u općinama oko Kvarnera od XIII do kraja XVII stoljeća«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 5, Zagreb, 1963., passim.

⁷³ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 18.

⁷⁴ Z. LADIĆ, »Labinsko društvo u ranom novom vijeku«, str. 52.

⁷⁵ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 72.

⁷⁶ *Isto*, str. 60.

⁷⁷ *Isto*, str. 70.

⁷⁸ *Isto*, str. 123.

⁷⁹ *Isto*, str. 41.

me venturis pro remissione peccatorum suorum).⁸⁰ Isto je učinio i Blaž Milivoj, koji je za otkupljenje grijeha ostavio jedan modij vina i dva stara žita (*vnum modium vini et starolos duos frumenti pro remedio peccatorum suorum*).⁸¹

U mnogim se ispravama među pokretnim dobrima spominje stoka, što svjedoči o razvijenosti stočarstva u labinskome distriktu. O posjedovanju stoke saznajemo, primjerice, iz oporuke Antonije, koja je svu svoju stoku, i sitnu i krupnu, ostavila svojemu suprugu Dominiku Jozefiću (*legavit Dominico, viro suo dilecto antescipto omnia sua animalia tam minuta quam grandia*), dok je jednu rasplodnu ovcu ostavila svećeniku Gašparu Lucijaniću, koji je bio nazočan pri sastavljanju isprave (*legavit domino presbitero Gaspari antescipto, suo patri penitentiali vnam ouem fructuosam*).⁸²

Za razliku od ostalih komuna na istočnome Jadranu, ni u jednoj ispravi iz pera Gervasija ne spominju se izrijekom građani, odnosno *cives Albonae*. Prema mišljenju Zorana Ladića, Gervasijeva je djelatnost možda bila ograničena samo na jednu ili dvije kontrade, odnosno gradske četvrti, jer se u priobalnim komunama primjenjivao običaj bilježničkoga djelovanja unutar jedne četvrti, što je bilježniku omogućivalo bolje upoznavanje lokalnoga stanovništva i njegova položaja u okviru zajednice. Budući da je gustoća naseljenosti u Labinu, kao i u ostalim komunama onoga vremena, bila relativno mala, stanovništvo je bilo dobro poznato sa staleškom pripadnošću svojih sugrađana, stoga nije bilo potrebe za dodatnim naglašavanjem društvenoga statusa pojedinaca.⁸³

No, iako Gervasio izrijekom ne spominje *cives Albonae*, pripadnost određenih osoba građanskomu sloju naznačio je dodatkom izraza *de Albona* (*Zacharias Butorich de Albona*),⁸⁴ kao i isticanjem naslova *ser* ili *domina* ispred njihova imena, koji su se u nekim dalmatinskim komunama vezivali uz ugledne članove patricijata. U Gervasijevim oporukama navode se, primjerice, sljedeći istaknuti pojedinci: *ser Zacharia Domsanich*,⁸⁵ *ser Marino Maurich*,⁸⁶ *ser Stephanus Dminich*.⁸⁷ Kao *dominae* spominju se neka od ovih ženskih imena: *domina Syluia, relicta quondam Mathei Blasinich*,⁸⁸ *domina Domincha relicta quondam Marco Prodoglianin*,⁸⁹ *domina Christina relicta quondam Domatii Dragonich*.⁹⁰

Iz privatnopravnih dokumenata, koji čine sastavni dio bilježničke knjige Bartolomea Gervasija, dobivamo uvid u raslojenost društva renesansnoga Labina. U ispravama se spominju pripadnici znamenitih patricijskih obitelji, u čijemu su vlasništvu bile gradske palače i velik broj zemljišnih posjeda. Među njima se nalazi Damjan Lupetina, koji je zasigurno slovio kao vrlo cijenjena osoba u okviru labinske komune, što potvrđuje oporuka Magda-

⁸⁰ Isto, str. 127.

⁸¹ Isto, str. 78.

⁸² Isto, str. 54.

⁸³ Z. LADIĆ, »Labinsko društvo u ranom novom vijeku«, str. 53.

⁸⁴ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 43.

⁸⁵ Isto, str. 45.

⁸⁶ Isto, str. 68.

⁸⁷ Isto, str. 69.

⁸⁸ Isto, str. 52.

⁸⁹ Isto, str. 87.

⁹⁰ Isto, str. 154.

lene, supruge pok. Vincenta Petrošića, u kojoj se pojavljuje u sljedećemu obliku: *spectabili domino quondam Damiano Lupatino*.⁹¹

Patriciji, koji su u ispravama nosili počasni naslov *spectabilis dominus*, predstavljali su jedne od najutjecajnijih i najvažnijih osoba od političkoga i društvenoga značenja za čitavu komunu.⁹² Pod tim se naslovom spominje i Dominik Lucijanić, koji je u oporuci Mihovila Srakošića, sastavljenoj 1541. godine, određen jednim od njezinih izvršitelja (*Comissarios autem elegit ac esse voluit spectabilem virum dominum Dominicum Lucianich et Zachariam Agatich*), a oporučitelj mu je pritom ostavio novčani iznos od šest malih librâ (*dari iussit libras sex paruorum pro labore executionis*).⁹³ U spomenutoj oporuci među uglednim patricijima ističe se i osoba Mattea Scampicchija (Škampića) (*spectabilis domini Mathei Schampichio*), vlasnika zemlje koja se nalazila na granici sa zemljom, odnosno vinogradom *in contrata Chlez*, koji je bio predmetom isprave o oporučnome darivanju.⁹⁴ Matteo Scampicchio s pravom je nosio naslov *spectabilis dominus* jer je u oporuci Jelene, supruge Luke Vladislavića, koja datira iz 1543. godine, zabilježen i kao poznati labinski ljekarnik, u čijoj se kući sastavljala isprava (*in apotheca domini Mathei Scampich apud plateam*).⁹⁵

Valja pritom napomenuti kako se labinska obitelj Scampicchio bilježi i u hrvatskome obliku Scampich, odnosno Škampić.⁹⁶ Prvi spomen o toj obitelji na labinskome području potječe iz 1420. godine, kada je Baldo Scampicchio morao pobjeći iz Ugarske zbog ubojstva tamošnjega biskupa te je tom prilikom pronašao utočište u Labinu. Među značajnim članovima obitelji ističe se Matteo III., koji je 1449. godine ušao u Vijeće labinske komune, kao i Matteo V., koji je 1553. godine, uz trojicu svojih sinova, odlikovan nasljednim naslovom dvorskoga kneza i viteza (*Conte palatino e Cavaliere di S. M. Cesarea*), čime je stekao brojne povlastice. Dobio je pravo sudjelovanja u izboru dvorskoga kneza, imenovanja doktorâ prava i teologije, dodjeljivanja plemićkoga naslova, odlikovanja pjesnikâ lovorovim vijencem, imenovanja javnih bilježnika i sudaca te proglašavanja izvanbračne djece zakonitom.⁹⁷

Pojedini članovi obitelji Scampicchio isticali su se po svojim vojnim zaslugama, a neki su od njih postali i zapovjednicima straže za zaštitu granica Labina i Plomina (*Comando delle milizie*), javnim bilježnicima, sucima, nadzornicima oružja, popisivačima imovine, komunalnim poslanicima, ali i svećenicima. Osim u Labinu i Plominu, ženidbenim vezama stjecali su posjede i na području Puljštine, Motovunštine, Savičenštine i barbansko-raklanskoga feuda, ali i na liburnijskome prostoru.⁹⁸ Bogatstvo i prosperitet koji su uživali pripadnici te cijenjene labinske obitelji ne temelji se samo na gospodarskoj moći

⁹¹ *Isto*, str. 153.

⁹² Z. LADIĆ, »Labinsko društvo u ranom novom vijeku«, str. 57.

⁹³ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 89.

⁹⁴ Na istome mjestu.

⁹⁵ *Isto*, str. 118.

⁹⁶ M. BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije (XVI. – XVIII. stoljeće)*, 2. prerađeno i dopunjeno izd., Pula, 1995., str. 267.

⁹⁷ Jasenka GUDELJ, »Gli ambienti della cultura nobiliare in Istria: gli edifici della famiglia Scampicchio«, *Atti del Centro di Ricerche Storiche – Rovigno*, vol. 36, Rovigno, 2006., str. 59–61.

⁹⁸ Boris ZAKOŠEK, »Analitički inventar arhivskog fonda 'Obitelj Scampicchio' (Labin, Motovun, Svetvinčenat) 1447.-1878. [1882., 1903.]«, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 2–3, Pazin, 1994., str. 193.

nego i na nizu građevina koje su bile u njihovu vlasništvu. U Labinu je još 1485. godine⁹⁹ na temelju oporuke Mattea III. osnovan hospital, o kojemu se stoljećima brinula obitelj Scampicchio.¹⁰⁰ Krajem 16. stoljeća iznad gradske lože utemeljena je i javna škola za opismenjavanje učenika, stoga doznajemo da je 1496. godine učiteljem bio »egregius dominus Bartolomeus filius quondam Joannis Brixenensis, grammaticae professor«¹⁰¹, a 1556. godine spomenuta je ugledna labinska obitelj za vlastite potrebe izgradila palaču.¹⁰²

Među labinskim patricijima, koji su nosili naslov *nobilis*, navodi se i Ivan Ligniće kao jedan od svjedoka (*presentibus domino Ioanne Lignich nobile Albonensi, Ioanne Polizanin et Petro de Moschieniza, omnibus habitatoribus predicti loci*) pri sastavljanju oporuke Mikele, udovice pok. Marina Bošnjajića.¹⁰³

U spisima se često spominje Ivan Glavinini, na nekim mjestima kao *dominus*, a na nekima kao *nobilis vir Albonensis*. U oporuci Celije, kćeri pok. Andrije Frankovića (*presentibus ser Ioanne Glauinino nobile Albonensi, Iusto Pribilich et Stephano Butorich, testibus*) spominje se u ulozi svjedoka.¹⁰⁴

Godine 1543. Ivan Glavinini imenovan je i jednim od izvršitelja oporuke Marije, supruge pok. Jeronima Venerija (*Commissarios autem suos elegit esseque uoluit excelentissimum dominum Cinthyum Lupatinum, eius consanguineum et dominum Ioannem Glauinimum*).¹⁰⁵ Za oporučne izvršitelje izabirale su se osobe u koje je oporučitelj imao potpuno povjerenje, a često je bila riječ o članovima njegove obitelji. Oporučitelji su im uglavnom ostavljali određen novčani iznos, pa se tako Glavininiju trebala isplatiti naknada od jednog dukata (*dari voluit ducatum vnum pro executione legatorum*).¹⁰⁶

Jednim od uglednijih patricija u 16. stoljeću svakako je bio Dominik Lucijanić, koji je 1541. godine, uz Gervasija, imenovan izvršiteljem oporuke Bartola Kamenarića (*Commissarios vero et huius testamenti fideles executors elegit et esse voluit dominum Dominicum Lucianich et me notarium infrascriptum*), koji je svakomu od njih kao naknadu ostavio dva modija vina (*ambobus legauit modios duos vini pro executione huius testamenti*).¹⁰⁷

Istu je ulogu Dominik Lucijanić imao i 1542. godine, prilikom sastavljanja oporuke Dominike, udovice pok. Ivana Hrvatinića (*Comissarios autem suos elegit dominum Dominicum Lucianum et Philippum Vulacich*),¹⁰⁸ ali i iduće godine, kada je, uz navedenoga Filipa Vlačića, imenovan izvršiteljem oporuke Petra Grandića (*Comissarios suos elegit Philippum Vulacich suum sororium et dominum Dominicum Lucianum*). U obama slučajevima

⁹⁹ Bernardo Schiavuzzi kao godinu utemeljenja hospitala navodi 1561. Usp. Bernardo SCHIAVUZZI, »Le istituzioni sanitarie istriane nei tempi passati«, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. 8, Parenzo, 1892., str. 387.

¹⁰⁰ J. GUDELJ, »Gli ambienti della cultura nobiliare«, str. 109.

¹⁰¹ Sergio CELLA, *Albona (d'Istria)*, Trieste, 1965., str. 79.

¹⁰² Branko FUČIĆ, »Izvještaj o putu po Istri 1949. godine«, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 57, Zagreb, 1953., str. 74.

¹⁰³ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 82.

¹⁰⁴ *Isto*, str. 157.

¹⁰⁵ *Isto*, str. 124.

¹⁰⁶ Na istome mjestu.

¹⁰⁷ *Isto*, str. 95.

¹⁰⁸ *Isto*, str. 115.

oporučitelji su mu ostavili tri male libre (*legauit libras tres paruorum pro singulis*),¹⁰⁹ dok mu je u oporuci iz 1546. godine Kuzma Hrvatinić ostavio osam malih librâ, koje je trebao podijeliti s drugim izvršiteljem (*Comissarios autem suos elegit dominum Dominicum Lucianum et Matheum Maurossa quibus legauit libras octo paruorum pro dimidia inter se diuidendas pro executione legatorum*).¹¹⁰

O velikome društvenom ugledu obitelji Lucijanić govori i činjenica da se u ispravama spominju i ostali istaknuti članovi, koji su također nosili naslov *nobilis*. Kada je 1540. godine oporuku sastavljala Ivana, udovica majstora kovača Andrije, za oporučnoga izvršitelja (*comissarios autem et huius testamenti executores legatorum*) pored ostalih osoba imenovala je i *dominum Franciscum Lucianum nobilem Albonensem*, kojemu je za provedbu oporuke ostavila iznos od jednog dukata (*dari ducatum vnum pro executione legatorum*).¹¹¹ Navedenoga Matiju Lucijanića pritom su oslovljavali sa *spectabilis dominus*, o čemu svjedoči oporuka iz 1550. godine, u kojoj se izražava posljednja volja Dominike, supruge pok. Giovannija Antonija de Nigrisa.¹¹² Naposljetku treba istaknuti i Lucijana Lucijanića, koji je, između ostaloga, označen vlasnikom kuće u kojoj se 1546. godine sastavljala oporuka Franje Verbančića¹¹³ (*Actum Albone, in domo domini Luciani Lucianich nobilis Albone*).¹¹⁴

Osim zemljišnih posjeda i palača, čijim su vlasnicima bili znameniti patriciji, o materijalnome bogatstvu svjedoče i luksuzni predmeti, koji ukazuju na viši stupanj društvenoga i gospodarskoga razvoja u okviru labinske komune, a riječ je o liturgijskim predmetima, nakitu te skupocjenim odjevnim i kućanskim predmetima.¹¹⁵ U popisima ostavljenih dobara nalazili su se i kućanski predmeti, među kojima se obično spominju škrinje. Tako je, primjerice, predmetom oporuke Ivane Marinčice iz 1541. godine bila i poveća škrinja u dobrome stanju (*vnam capsam meliorem et maiorem*).¹¹⁶ U oporukama relativno se često navode pokrivači, jastuci i jastučnice. Iz oporuke Kristine, udovice Domca Dragonića, doznajemo kako oporučiteljica svojoj unuci Jakobi, Lucijinoj kćeri, ostavlja pokrivač i jastuk, koji se nalaze u već istrošenome stanju (*vnam pugnauam et vnum cussinam iam quasi consumptos*),¹¹⁷ dok je Celija, kći pok. Andrije Frankovića, svojoj sestri Dominiki oporučno ostavila četiri sasvim nova pokrivača (*legauit predictę Dominicę [sorore sua, op. a.] pugnauas quator nouas*).¹¹⁸

Od kućanskih predmeta više se puta spominju i stolnjaci te bisage, no najveću skupinu materijalnih stvari u promatranome gradivu predstavljaju odjevni predmeti, a iz Gervasi-

¹⁰⁹ Isto, str. 160.

¹¹⁰ Isto, str. 156–157.

¹¹¹ Isto, str. 51.

¹¹² Isto, str. 179.

¹¹³ Zoran Ladić i Elvis Orbanić interpretirali su prezime *Verbancich* kao Urbančić, no Tullio Vorano iznosi pretpostavku kako je mogući današnji oblik toga prezimena Verbanac. Usp. Tullio VORANO, »Labin Vlačićeva doba u spisima notara Bartolomea Gervasija«, *Matija Vlačić Ilirik [III]: zbornik radova s Trećeg međunarodnog znanstvenog skupa »Matija Vlačić Ilirik«*, Labin, 22. – 24. travnja 2010., Labin, 2012., str. 323.

¹¹⁴ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 160.

¹¹⁵ Detaljnu analizu materijalnih predmeta zastupljenih u Gervasijevoj bilježničkoj knjizi izvršio je Goran Budeč. Usp. Goran BUDEČ, »Materijalni predmeti labinskog stanovništva u razdoblju od 1525. do 1550. godine«, *Historijski zbornik*, god. 62, br. 2, Zagreb, 2011., str. 345–369.

¹¹⁶ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 99.

¹¹⁷ Isto, str. 155.

¹¹⁸ Isto, str. 157.

jevih isprava spoznajemo kolika je bila njihova vrijednost. Kao primjer možemo istaknuti oporuku Stjepana Dminića, u kojoj se spominju predmeti u potpuno novome izdanju: krzneni kaput, haljina od tkanine visoke kvalitete, čija je vrijednost iznosila pet dukata, dvije haljine od domaće vune, četiri košulje, dva stolnjaka i četiri pokrivača, kao i nova škrinja, koja je vrijedila četiri male libre (*vnam pelliziam nouam, vnam vestem de panno alto valoris ducatorum quinque monetę antique, vestes duas nouas de lana nostrana, quatuor camisias nouas, duos banchaletos nouos, quatuor pugnauas nouas et vnam capsam nouam valoris librarum quatuor paruorum*).¹¹⁹

U vezi s materijalnim predmetima u ispravama je najslabije zastupljena obuća.¹²⁰ Oporukom iz 1541. godine Gašpar iz naselja Vižinada (*de villa Visenata*) ostavio je svojemu rođaku, sinu pok. Petra Bernobića, par poludubokih cipela (*vnum par calciamentorum medię vite*).¹²¹ Naposljetku, par tankih čarapa, napravljenih od srednje tkanine, ali i par cipela (*par calcetorum de medio panno et unum par calciamentorum*) spominju se i u oporuci iz 1550. godine, kojom je Dominika, supruga pok. Giovannija Antonija de Nigrisa, navedene predmete, uz dugačku košulju ili tuniku (*unam camisiam siue interulam*), ostavila svojoj sluškinji Katarini.¹²²

Na temelju analize različitih materijalnih predmeta, koji su zabilježeni u Gervasijevim ispravama, možemo uvidjeti koliku su vrijednost imali u pojedinim kućanstvima s obzirom na učestalost njihova korištenja, kao i na potrebu za njihovim očuvanjem i ostavljanjem u nasljedstvo budućim generacijama. Svakako se radilo o predmetima koji su bili neophodni u svakodnevici ondašnjih Labinjana, a o njihovu značenju ne svjedoči samo naznačena novčana vrijednost nego i činjenica da su se neki od njih već prije upotrebljavali, pa se stanje njihove očuvanosti prilično razlikovalo. Spomenuti nam podatci stoga omogućuju stjecanje uvida u materijalnu i duhovnu kulturu onodobnog društva, a ujedno potvrđuju da je u Labinu postojala i skupina imućnijih i uglednijih ljudi koji su imali veće materijalne mogućnosti.

Oporuke labinskih patricija pružaju nam svjedočanstvo i o postojanju sluškinja u renesansnome Labinu. Međutim, njihov se položaj razlikovao od onoga kakav su imale sluškinje zabilježene u dokumentima dalmatinskih komuna. Ondje su predstavljale neslobodnu pomoćnu radnu snagu i u potpunosti su ovisile o svojemu gospodaru sve do kraja 13. stoljeća, kada dolazi do njihova oslobađanja, a pojedini su im gospodari dodijelili i osobnu slobodu. Proces oslobađanja *serva* i *famula* (ili *ancila*) duž istočnojadranske obale razlikovao se od komune do komune, ovisno o njihovu društvenome i gospodarskome razvoju.¹²³

U ondašnjemu Labinu sluškinje su bile slobodne osobe, a budući da su duže vrijeme stajale na raspolaganju gospodaru i njegovoj obitelji, znale su razviti dobre odnose s pripadnicima patricijata, kojima su vjerno služile. Tako su pojedini oporučitelji prilikom izricanja svoje posljednje volje dio imovine ostavljali i sluškinjama u znak naklonosti, ali i kao

¹¹⁹ *Isto*, str. 70–71.

¹²⁰ Usp. grafikon u: G. BUDEČ, »Materijalni predmeti labinskog stanovništva«, str. 362.

¹²¹ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 86.

¹²² *Isto*, str. 179.

¹²³ O njihovu položaju u istočnojadranskim komunama usp. Neven BUDAK, »Oslobađanje *serva* i *ancila* i napuštanje upotrebe njihove radne snage na istočnom Jadranu«, *Historijski zbornik*, god. 38, br. 1, Zagreb, 1985., str. 115–130.

naknadu za njihovu odanost i pruženu pomoć tijekom života, a posebice u vrijeme njihove bolesti. U labinskim privatnopravnim dokumentima zabilježena su dva takva primjera. Oporukom iz 1543. godine Marija, supruga pok. uglednoga labinskog patricija Jeronima Venerija, ostavila je sluškinji Katarini (*legavit Catherine, eius ad presens ancille*) haljinu crne boje od kvalitetne tkanine, kao i još tri crne haljine (*vnam vestem nigram de panno alto ex tribus suis uestibus nigris*), pri čemu je istaknula da prva haljina mora imati manju vrijednost od preostalih dviju (*videlizet minoris pretii pre ceteris duabus vestibus*).¹²⁴

Da su patriciji u svoju službu uzimali i pridošlice, svjedoči oporuka Dominike de Nigris, kojom je nekoliko predmeta darovala i sluškinjama. Luciji, sluškinji svojega pokojnog supruga, ostavila je poluistrošen kožni ogrtač (*vnam pelipeam semiconsumptam*), a svojoj sluškinji Katarini iz Mošćenica, osim već spomenutoga para čarapa i cipela, ostavila je i dugačku košulju ili tuniku (*unam camisiam siue interulam*) te poluistrošenu košulju (*vnam camisiam iam semiconsumptam*).¹²⁵

Značajnu skupinu stanovništva labinske komune činili su i stranci (*forenses*), koji su u gradu boravili samo privremeno, a najčešće je bila riječ o trgovcima, obrtnicima, stranim majstorima i poslovnim ljudima. Iz Gervasijevih isprava, uzimajući pritom u obzir sve privatnopravne spise, a ne samo oporuke, razvidno je da su dolazili iz različitih područja – od istarskih i liburnijskih mjesta (Barban, Brseč, Draguć, Gračišće, Grožnjan, Kastav, Mošćenice, Motovun, Pula, Rijeka, Vižinada) do istočnojadranskih mjesta i komuna (Bribir, Cres, Drvenik, Dubašnica, Kotor, Nin, Poljica, Rab, Stari Grad, Vinodol, Zadar) i Italije (Čedad, Mantova, Venecija).

U kontekstu pridošlica iz istarskih mjesta valja spomenuti oporuku Gašpara iz Vižinade, koji je bio prilično imućan, o čemu svjedoči poduži popis osoba koje su mu dugovale ukupno 289 librâ i 25 solida, kao i činjenica da je bio vlasnikom stada od 146 ovaca i koza (*animali ouini et caprini*).¹²⁶ U istu skupinu ulazi i oporuka Petra Grošića iz Draguća, koji je *Berthosse Poldrugh* iz istoga naselja ostavio četiri dukata (*ducatos quatuor*), svojoj majci Katarini pet dukata (*ducatos quinque*), a bratu Bernardinu i sestri Doroteji iznos od tri dukata, koji su trebali međusobno podijeliti (*ducatos tres inter se diuidendos*).¹²⁷

Kao svjedoci pri sastavljanju oporuka zabilježeni su i stranci iz istočnojadranskih komuna. Tako se, primjerice, u oporuci Labinjana Zaharije Butorića iz 1537. godine spominje Mihovil Tomašić, *vir de Arbo*.¹²⁸ Pri izricanju posljednje volje građanke Marice Sabljice navodi se Grgur, *quondam Mathei de Chersio*,¹²⁹ dok su među svjedocima tijekom sastavljanja oporuke Jakova, sina pok. Antuna Petrošića, bili Grgur iz Staroga Grada i Grgur iz Vinodola (*presentibus Gregorio de Stari Grad et Georgio de Vinodol*).¹³⁰

Za društveni i gospodarski razvoj Labina u 16. stoljeću uvelike je bila zaslužna i skupina domaćih i stranih obrtnika, među kojima je velik dio imao status *habitorum*, odnosno

¹²⁴ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 122.

¹²⁵ *Isto*, str. 179.

¹²⁶ *Isto*, str. 87–88.

¹²⁷ *Isto*, str. 124.

¹²⁸ *Isto*, str. 43.

¹²⁹ *Isto*, str. 84.

¹³⁰ *Isto*, str. 111.

privremenih stanovnika grada. Većina obrtnika, poput krojača, kovača i postolara, koji nisu morali biti pretjerano nadareni, već su se mogli baviti poslom samo na temelju završene šegrtske škole, podrijetlom je bila iz Labina, dok su strani obrtnici dolazili u grad kako bi zadovoljili potrebe labinskih patricija za izradom različitih materijalnih predmeta i građevina, za što je bilo neophodno višegodišnje školovanje, posjedovanje vještina i visokoga stupnja nadarenosti.¹³¹

Među labinskim obrtnicima, koji su zabilježeni u Gervasijevim ispravama, možemo izdvojiti nekoliko značajnih majstora. Tako se, primjerice, spominje krojač Ivan Barinić (*magistro Ioanne Barinich sartore*), koji je bio svjedokom sastavljanja oporuke Jakobe, udovice pok. Antuna Glavinina.¹³² Visok ugled u labinskoj komuni uživao je Antun Dragogna, koji se 1541. godine navodi kao svjedok u oporuci Vincenta Petrošića, ali ovaj put kao krojački majstor (*sartore*),¹³³ a u ulozi svjedoka javlja se i 1543. godine pri sastavljanju oporuke Jelene, supruge Luke Vladislavića.¹³⁴

U nekoliko se isprava spominju kovački majstor Francesco i njegov sin Antonio Fabretti (*filius quondam magistri Francisci fabri*). Pritom je Antonio zabilježen u oporuci Vite, supruge Marina Lasnića.¹³⁵ Zanimljiv je i spomen kovača Nikole iz Skitače (*magistro Nicolao fabro de Schitacena*), koji se navodi kao svjedok u dvjema oporukama – onoj Gašpara iz Vižinade¹³⁶ i onoj Milovana Radulovića.¹³⁷

U Labinu je djelovao i kožarski majstor Bartolomej (*magistro Bartholomeo pellipario*), koji se spominje kao svjedok u oporuci Dominike, supruge Blaža Mikuljanića.¹³⁸ Pojedine isprave svjedoče i o razvijenome postolarskom obrtu. Za izvršitelja oporuke Mateje Mižanjice određen je postolar Ivan Baričić (*magister sutor*),¹³⁹ a istim se obrtom bavio i Ivan Melčinić (*magistro Ioanne Melcinich suture*), svjedok pri sastavljanju oporuke Giovannija Batilane.¹⁴⁰

Uz spomenute obrtnike, koji su podrijetlom bili Labinjani, u Gervasijevim privatnopravnim dokumentima zabilježen je i velik broj stranih obrtnika, što svjedoči o otvorenosti komunalnih vlasti prema raznim utjecajima, kao i o dinamičnome razvoju grada, koji je zbog povoljnoga ozračja privlačio brojne pridošlice. Tako je prilikom sastavljanja kodicića pok. svećenika Dominika Dragonje jednim od svjedoka bio *magistro Bartholomeo, filio magistri Nicolai de Cargnia*,¹⁴¹ dok je u oporuci Mateje Mižanjice među svjedocima zabilježen postolar *Matheo de Scrisa (magistro cerdone)*,¹⁴² kojemu je ista uloga pripala i prilikom sastavljanja oporuke Vite, supruge Marina Lasnića, a u toj je ispravi naveden

¹³¹ Z. LADIĆ, »Labinsko društvo u ranom novom vijeku«, str. 65.

¹³² Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 95.

¹³³ *Isto*, str. 80.

¹³⁴ *Isto*, str. 118.

¹³⁵ *Isto*, str. 73.

¹³⁶ *Isto*, str. 85.

¹³⁷ *Isto*, str. 144.

¹³⁸ *Isto*, str. 62.

¹³⁹ *Isto*, str. 98.

¹⁴⁰ *Isto*, str. 164.

¹⁴¹ *Isto*, str. 47.

¹⁴² *Isto*, str. 97.

kao *habitor dicti loci*.¹⁴³ No, ne možemo sa sigurnošću utvrditi odakle potječe jer oznaka *Scris(s)a* može upućivati na nekadašnji zemljopisni naziv Karlobaga,¹⁴⁴ ali i na mjesto Scrisà u Kalabriji.

Pojedini su obrtnici bili angažirani na izgradnji sakralnih i drugih građevinskih objekata. Među njima treba spomenuti kipara Bartolomeja (*magistro Bartholomeo lapicida de Adignano*), koji je 1542. godine bio svjedokom pri predavljanju oporuke Mattea Scampicchija bilježniku Gervasiju. Pritom je njegovo podrijetlo dvojbeno, odnosno mogao je potjecati iz Vodnjana u blizini Pule ili iz mjesta Dignano u Furlaniji.¹⁴⁵

Budući da su u 16. stoljeću Istrom harale razne zarazne bolesti, zanimljivo je primijetiti kako su u tome razdoblju djelovali ljekarnici, među kojima se ističe već spomenuti Matteo Scampicchio, ali i brijači, koji su ujedno bili i ranarnici, odnosno bavili su se puštanjem krvi. U Gervasijevu bilježničkom gradivu nalazimo spomen o brijaču Bartolomeju (*magistro Bartholomeo Greco barbitonsore*), koji je bio svjedokom u oporuci Franje Verbančića, a uz njega se navodi oznaka *Greco*, koja može upućivati na doseljenika s grčkoga područja.¹⁴⁶

Ostali strani majstori, za koje se ne precizira kojim su se obrtom bavili, označeni su kao *habitatores*. Među njima nalazimo Jakova Srakošića (*magistro Iacobo Sracossich*), koji je bio svjedokom pri sastavljanju oporuke¹⁴⁷ i kodicila Ivane Marinčice,¹⁴⁸ a spominje se i u oporuci Ivane, udovice pok. Ivana Kuzmanića, koja je svojemu rođaku Ambroziju iz Dubašnice ostavila vinograd, koji se nalazio u blizini vinograda majstora Srakošića u kontradi *Bregh (legauit Ambrosio, olim genero suo de Dubazniza, vineam suam in contrata Bregh iuxta vineam magistri Iacobi Sracossich)*.¹⁴⁹

Možemo, dakle, vidjeti kako je Labin, našavši se pod vlašću *Serenissime*, zabilježio određen gospodarski i društveni razvoj. Osnovicu gospodarstva činila je poljoprivreda, a velik broj stoke zasigurno je pridonio intenzivnijoj preradi kože i vune, što je rezultiralo razvojem različitih obrta i trgovine. Bilježnički spisi Bartolomea Gervasija u tome smislu predstavljaju dragocjen izvor podataka o bogatoj prošlosti labinske komune, čije su pojedine sastavnice bile nedovoljno istražene. Stjecanjem uvida u društvenu strukturu te komune na temelju oporuka koje rasvjetljuju svakodnevni život pojedinaca iz različitih slojeva, a ujedno opisuju i odnos domicilnoga stanovništva prema strancima, može se s pravom utvrditi kako je šesnaestostoljetni Labin predstavljao vrlo privlačnu sredinu u kojoj su se rado nastanjivale brojne osobe, bez obzira na to jesu li dolazile s ciljem privremenoga ili trajnoga boravka, a upravo je njihov dolazak većim dijelom omogućio pretvaranje Labina u prosperitetnu komunu.

¹⁴³ *Isto*, str. 73.

¹⁴⁴ Usp. Josip FARIČIĆ, »Geografska imena na kartama Hrvatske 16. i 17. stoljeća«, *Kartografija i geoinformacije*, vol. 6, izv. br., Zagreb, 2007., str. 161.

¹⁴⁵ Z. LADIĆ – E. ORBANIĆ (prir.), *Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija*, str. 113.

¹⁴⁶ *Isto*, str. 160.

¹⁴⁷ *Isto*, str. 98.

¹⁴⁸ *Isto*, str. 100.

¹⁴⁹ *Isto*, str. 103.

Zaključak

Dolaskom pod mletačku vlast unutarnji život labinske komune umnogome se podudara sa životom ostalih komuna na istarskome prostoru u kasnome srednjem i novome vijeku. U bilježničkim privatnopravnim dokumentima iz pera Bartolomea Gervasija, koji čine sastavni dio arhivskoga gradiva pohranjenoga u Državnome arhivu u Pazinu, a koji se odnose na obrađeno razdoblje, odražavaju se odnosi i s ostalim istarskim komunama, čiji stanovnici nisu bili pod okriljem *Prejasne Kraljice Mora*.

Oporuke nedvojbeno predstavljaju iznimno dragocjen izvor mnoštva podataka, koji su značajni za proučavanje raznolikih aspekata – društvenoga statusa, duhovnosti, zagrobnoga vjerovanja i mentaliteta oporučitelja. U tome smislu razmotren materijal omogućuje povijesnu analizu, ali i stjecanje novoga pogleda na socijalnu strukturu komunalne zajednice, materijalni položaj pripadnika različitih slojeva, obiteljske prilike, kao i na unutarnji, duhovni život pojedinaca, na temelju čega možemo rekonstruirati svakodnevicu labinske sredine te njezino religijsko okruženje.

Summary

FRAGMENTS FROM THE HISTORY OF LABIN: A CONTRIBUTION TO THE UNDERSTANDING OF SOCIAL AND RELIGIOUS LIFE

Private legal documents, among which last wills constitute a significant part, represent a valuable source for investigation of social life, material culture and piety of common people. The most common reason for recording of last wills, which were in the period of the Venetian rule written by notary Bartolomeo Gervasio, was testator's intention to distribute his or her wealth among heirs, as well as to prepare his or her »troubled« soul to the God before the inevitable death.

Testaments reveal not only relations within a family and hereditary rights, but from these last wills one can easily identify testator's religious motifs. Consequently, each last will / testament contains invocation, followed by an expressed testator's hope for the salvation at the time of his or her departure from this world. Structure and style of writing of these testaments reflect education and expertise of notaries who recorded them. Finally, a thorough analysis and interpretation of these documents allows us to reveal various aspects of social, material and religious reality in Labin during the Venetian rule.

KEY WORDS: *Labin, early modern times, notary, testaments, Bartolomeo Gervasio.*